

ФОРМУВАННЯ ЗЕМЛЕЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНОЇ ЗОНИ

Розглянуто сучасні розміри фермерських господарств радіоактивно забруднених територій Житомирської області та чинники, що їх обумовлюють. Вивчено вплив розмірів фермерських господарств на результативність їх діяльності.

Постановка проблеми

Пріоритетним напрямом розвитку аграрного сектора є створення конкурентоспроможних господарських структур, до яких відносять і фермерські господарства. На особливу увагу в розвитку фермерства заслуговують питання їх розмірів, які повинні забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції при досягненні високої ефективності господарювання, раціонального використання трудових, матеріально-технічних ресурсів, зниження собівартості продукції.

Питання раціональних розмірів фермерських господарств є дискусійним. Одні вчені [4, 7, 8, 9] схиляються до думки, що умовою успішного господарювання є створення раціональних за площею фермерських господарств, так як від розміру господарства залежить ефективність використання техніки та інших основних виробничих фондів. Чинник раціонального використання технічних засобів вони вважають найбільш впли-

© В. А. Довженко

вовим, а для досягнення бажаних розмірів рекомендують фермерам використати оренду земель резервного фонду, запасу, а також земельних часток (паїв). Інші [5] вважають, що можуть бути й інші підходи досягнення оптимального використання наявних ресурсів, адже не обов'язково, щоб уся техніка у фермера була власною, а можлива і її оренда, прокат, можливе і створення обслуговуючих кооперативів. Різні форми використання техніки, надання широкого спектра послуг, застосування інтенсивних високоефективних технологій дозволяють на невеликих площах мати достатній економічний ефект. Залишаються не дослідженими фактори, які визначають *розміри* фермерських господарств у зоні радіоактивного забруднення, а також залежність ефективності їх діяльності від розмірів землекористування, що обумовило проведення даного дослідження.

Завдання досліджень:

1. Дослідити тенденції зміни розмірів фермерських господарств у зоні радіоактивного забруднення Житомирської області та порівняти їх з розмірами по області та Україні в цілому.
2. Встановити розподіл фермерських господарств досліджуваного регіону за розмірами.
3. З'ясувати та вивчити основні причини створення різних за розмірами фермерських господарств.
4. Вивчити вплив розміру фермерських господарств на результати їх діяльності.

Об'єкт і методи досліджень. Об'єктом дослідження є процес формування землезабезпеченості фермерських господарств у зоні радіоактивного забруднення. На початок 2003 р. на радіоактивно забрудненій території Житомирської області було зареєстровано 121 фермерське господарство (19 % фермерських господарств області), площа їх землекористування складала 17,2 тис. га, або 26 % земельних наділів фермерських господарств області.

У процесі дослідження використовувались такі методи: *статистико-економічний, абстрактно-логічний, соціологічний, монографічний* та ін [3, 6]. Зокрема, для порівняльного аналізу застосовувався прийом порівняння розмірів фермерських господарств зони радіоактивного забруднення із розмірами господарств Житомирської області та України в цілому. Анкетування проводилось з метою виявлення чинників, що впливають на забезпеченість фермерських господарств ресурсами, в т. ч. земельними. Прийом групування дав змогу виявити залежність між забезпеченістю фермерських господарств технічними засобами і розмірами землекористування, а також вивчити вплив розміру фермерських господарств на результати їх діяльності.

Результати досліджень

У розвитку фермерських господарств радіоактивно забруднених районів, як і у країні в цілому, спостерігається тенденція постійного збільшення їх розмірів (рис. 1). Різне збільшення площ землекористування фермерських господарств спостерігається після виходу Указу Президента України [1], яким урегульовуються питання про вільний викуп земельних ділянок, що надані фермерським господарствам у користування (понад норми площі, яка приватизується безкоштовно) за ціною не нижче визначеної в установленому порядку грошової оцінки землі; питання оренди земельних ділянок і земельних часток (паїв) у одного або групи їх власників і виділення земельних ділянок єдиним масивом; спрощення порядку реєстрації договорів оренди.

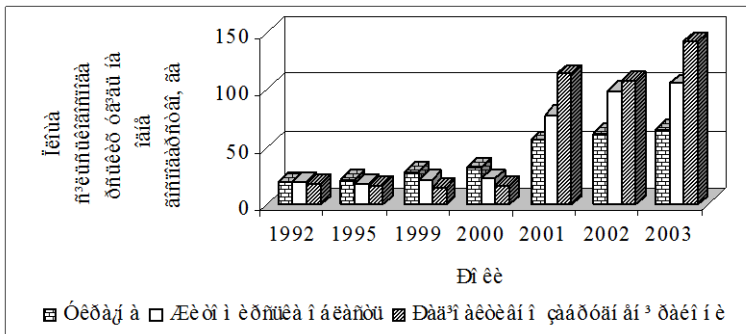

Рис. 1. Динаміка розмірів фермерських господарств за площею сільськогосподарських угідь, га

На початок 2003 р. на одне фермерське господарство радіоактивно забруднених районів Житомирської області припадало 141,8 га сільськогосподарських угідь, що перевищує середні розміри фермерських господарств країни на 76,2 га, області – на 37,3 га. Але слід відмітити, що ці розміри все ж не відповідають оптимальним. Тому сьогодні більшість фермерських господарств потребує розширення площ землекористування до оптимальних розмірів, які рекомендовані фахівцями Інституту аграрної економіки УААН, і становлять для зони Полісся: 300–400 га для господарств зернового, 150–300 га – зерново-льонарського, 100–150 га – картоплярського напряму та від 150 до 400 га для господарств, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції [7].

Отже, незважаючи на збільшення земельних ділянок у користуванні фермерських господарств, вони в своїй більшості залишаються дрібно-земельними, що підтверджують дані рис. 2. Із фермерських господарств у радіоактивно забруднених районах Житомирської області лише у 4 (3,3 %) розмір площі землекористування перевищує 500 га, 10 господарств (8,3 %) мають землі в межах 100–500 га. Водночас, у кожному другому господарстві площа сільськогосподарських угідь не перевищує 20 га. Найбільші за площею земельних наділів фермерські господарства Володарсько-Волинського, Малинського та Овруцького районів.

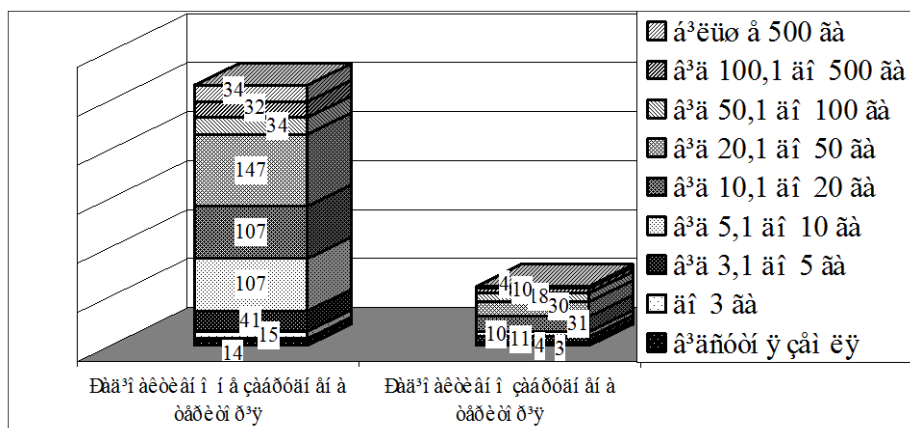

Рис. 2. Розподіл фермерських господарств Житомирської області за розмірами земельних ділянок, одиниць

У формуванні площ землекористування фермерських господарств значна роль відводиться оренді сільськогосподарських угідь, в т.ч. земельних паїв. Сьогодні фермерські господарства радіоактивно забруднених районів області орендують 13,5 тис. га землі, що складає 78,5 % їх землекористування, при цьому на одне господарство припадає 111,9 га орендованих земельних угідь.

На розміри площ землекористування фермерських господарств впливає ряд суб'єктивних та об'єктивних чинників. Аналіз результатів соціологічного дослідження показує, що час створення фермерських господарств у зоні радіоактивного забруднення впливає на їх ресурсо- та землезабезпеченість (табл. 1).

Таблиця 1. Вплив тривалості діяльності фермерських господарств радіоактивно забруднених районів Житомирської області на їх розміри

Групи господарств за роком створення	Кількість фермерських господарств	В розрахунку на одне фермерське господарство		
		сільсько-господарських угідь, га	постійних працівників, чол.	тракторів, фіз. шт.
I (до 1994 р.)	10	122,3	6,6	1,7
II (1995–1999 рр.)	7	30,7	1,9	0,6
III (2000–2003 рр.)	13	77,8	6,2	1,0
В середньому	30	81,6	5,3	1,1

Так, фермерські господарства створені на початку 90-х років мають кращі показники забезпеченості як земельними, так і трудовими ресурсами та тракторами. Найгірше забезпечені ресурсами господарства, створені в період з 1995 по 1999 р., що вказує на несприятливі умови становлення цієї форми господарювання. У зазначений період розвиток фермерства стримувався дією таких негативних чинників, як недосконале законодавче поле,

загальний економічний спад, обмежена допомога держави, нечотатній розвиток елементів ринкової інфраструктури, напружений психологічний клімат та ін. Дещо в кращому становищі знаходяться фермерські господарства, створені після 1999 р. Цьому сприяла активізація проведення аграрної реформи.

Крім загальнодержавної політики, законодавства та економічної ситуації на розміри землекористування фермерських господарств значно впливає рівень забезпечення їх технічними засобами, зокрема тракторами (табл. 2).

Таблиця 2. Вплив технічної оснащеності на рівень землезабезпеченості фермерських господарств радіоактивно забруднених районів Житомирської області

Показник	Значення показника в групах господарств з різною забезпеченістю тракторами (фіз. од. на одне господарство)				В середньому по регіону
	не мають	1	2	3 і більше	
Кількість господарств у групі	66	14	8	5	93
Припадає на одне господарство сільськогосподарських угідь, га	36,66	18,63	79,51	581,02	88,2
в т. ч. ріллі	28,54	16,05	71,32	370,36	48,7
Питома вага ріллі в структурі с.-г. угідь, %	77,86	86,19	89,69	63,74	55,24
Питома вага орендованих земель у загальній площі землекористування, %	49,38	16,64	61,75	84,27	49,74

Господарства, що мають у власності 3 і більше трактори, наближаються за площею сільськогосподарських угідь до оптимальних розмірів, запропонованих науковцями Інституту аграрної економіки. Розміри фермерських господарств, що мають у власності два трактори, значно перевищують розміри тих, що мають один трактор або не мають взагалі. Проте, у структурі сільськогосподарських угідь, в господарствах, гірше забезпечених тракторами, рілля займає більшу частку. Це пояснюється тим, що господарства, невеликі за площею землекористування, в основному займаються рослинництвом, і тому закономірним є те, що рілля в цих господарствах займає близько 80–90 % їх земель. З табл. 2 бачимо, що господарства, краще забезпечені технікою удаються до оренди значних земельних площ порівняно з господарствами, гірше забезпеченими технічними засобами. В цих господарствах близько 85 % землі орендується, тоді як у інших питома вага орендованих угідь складає 16–61 % від загальної площі землекористування.

Поряд з цим постає питання: чи залежить ефективність діяльності фермерського господарства від його розмірів? Проаналізуємо результати виробничої діяльності фермерських господарств з різною площею землекористування (табл. 3).

Таблиця 3. Вплив розмірів площі землекористування фермерських господарств на ефективність виробничо-фінансової діяльності, 2002 р.

Показник	Значення показника в групах господарств з різною площею землекористування (га на I господарство)								Всього
	I до 3	II 3–5	III 5–10	IV 10–20	V 20–50	VI 50–100	VII 100–500	VIII понад 500	
Кількість господарств	2	8	11	25	30	5	9	3	93
Вартість товарної продукції всього, тис. грн.	6,8	120,0	14,7	175,8	133,6	132,3	1802,8	78,4	2464,4
в т. ч. товарної продукції сільського господарства, тис. грн.	6,8	87,7	14,3	105,7	117,9	119,1	1689,9	78,4	2252,1
в розрахунку на I господарство, тис. грн.	3,4	10,9	1,3	4,2	3,9	23,8	187,8	26,1	24,2
Витрати на 100 грн. товарної продукції, грн.	138,2	131,3	100,7	98,5	100,5	97,5	99,0	135,9	101,8
Чистий прибуток(+), збиток(-): всього, тис. грн.	-2,6	-37,6	-0,1	2,7	-0,7	3,3	17,8	-28,2	-45,4
на I господарство, тис. грн.	-1,3	-4,7	-0,01	0,1	-0,02	0,7	1,9	-9,4	-0,5
на 100 грн. вартості товарної продукції, грн.	-38,2	-31,3	-0,7	1,5	-0,5	2,5	0,9	-35,9	-1,8

Групування фермерських господарств радіоактивно забруднених районів Житомирської області за 2002 р. показує, що в групі господарств з площею сільськогосподарських угідь від 100 до 500 га вихід товарної продукції сільського господарства в розрахунку на одне господарство є найвищим. Цей показник у 18 разів перевищує господарства з площею до 50 га, і у 8 разів – з площею від 50 до 100 га. Низьким залишається вихід товарної продукції на одне господарство у фермерів з площею землекористування понад 500 га. Одним з пояснень цьому є те, що до цієї групи входять господарства, створені на базі реформованих КСП і вони поки що не досягли бажаних результатів діяльності, хоча мають достатньо умов їх покращити.

Існує закономірність, що чим більше підприємство, тим нижчий рівень витрат і більша прибутковість у розрахунку на 100 грн. товарної продукції [10]. Однак, у господарствах регіону дослідження ця закономірність виконується до межі розміру фермерського господарства 500 га. В групі господарств з площею 50–100 га спостерігається найнижчий рівень витрат

та найвищий рівень отриманого прибутку в розрахунку на 100 грн. товарної продукції. Наближаються до цих показників фермерські господарства груп із земельними наділами 100–500 га та 10–20 га. Великі (понад 500 га) господарства мають високий рівень витрат у розрахунку на 100 грн. товарної продукції, є збитковими і рівень збитковості в них досить високий. Отже, для вітчизняної економіки не завжди виконується вищезазначена закономірність, тому при створенні господарства і визначенні його оптимальних розмірів потрібно враховувати особливості сучасного етапу розвитку і те, що “чим більше – тим краще” не завжди спрацьовує.

Висновки

1. У середньому на одне фермерське господарство на радіоактивно забрудненій території Житомирської області припадає 141 га сільськогосподарських угідь, однак, більшість господарств цього регіону залишаються дрібноземельними.

2. У ході дослідження виявлено, що основними чинниками, поряд із юридичними та економічними, що визначають розмір землекористування фермерських господарств є час створення і тривалість діяльності господарства та забезпеченість його матеріально-технічними ресурсами. Господарства, краще забезпечені технікою, здебільшого вдаються до оренди земельних часток (паїв), що наближає їх до оптимальних розмірів.

3. Фермерські господарства із розмірами земельних наділів, що наближаються до оптимальних, мають кращі фінансові результати, порівняно з малоземельними.

4. Сучасні розміри фермерських господарств зони радіоактивного забруднення не забезпечують високих показників діяльності, тому необхідно рекомендувати при наявності можливостей збільшити площі їх землекористування до оптимального рівня, шляхом оренди земельних часток (паїв). Це можливо за умови покращення забезпеченості фермерських господарств матеріально-технічними ресурсами.

5. За відсутності можливостей збільшити земельні наділи фермерських господарств необхідно створювати відповідні інфраструктурні елементи (обслуговуючі кооперативи, прокатні пункти, агросервісні організації) та активізувати участь фермерів у їх створенні, з метою підвищення ефективності використання ресурсів фермерських господарств і покращення результатів господарювання.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження слід спрямовувати на пошук шляхів підвищення ефективності діяльності фермерських господарств досліджуваного регіону, зокрема, на вирішення проблеми забезпечення фермерів технічними засобами, активізації участі їх у створенні фермерських обслуговуючих кооперативів, розвитку елементів ринкової інфраструктури на кооперативних засадах, широкого залучення фермерів до агробізнесу.

Література

1. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 р. № 1629/99.
 2. Житомирщина 2002: Стат. Щорічник / Житомир. обл. упр. статистики. – Житомир, 2002. – 448 с.
 3. *Мармоза А. Т.* Практикум з теорії статистики. – К.: Ельга, Ніка – Центр, 2002. – 344 с.
 4. *Мельник Л. Е.* Особенности предпринимательства в сельском хозяйстве: Учеб. пособие / Днепропетровский гос. ун-т. – Днепропетровск, 1995. – 87 с.
 5. Організація і функціонування фермерських господарств: навч. посіб. / За ред. В. О. Єшенка та А. Ф. Бурика. – К.: ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2002. – 400 с.
 6. *Попович И. В.* Методика экономических исследований в сельском хозяйстве: Учеб. пособие для студентов с.-х. вузов по экон. спец. – 4-е изд., перераб. – М.: Экономика, 1982. – 216 с.
 7. Посібник по реформуванню сільськогосподарських підприємств та переробних підприємств. – 2-ге доп. вид./ За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: ІАЕ, 2000. – 660 с.
 8. Розвиток форм господарювання на селі / За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: Урожай, 1993. – 376 с.
 9. *Саблук П. Т.* Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Науково-популярні нариси у 3-х т. Т.2. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – К.: ІАЕ, 2001. – 484 с.
 10. *Фірсов Е. О.* Укрупнення фермерських господарств та їх ефективність / Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К.: ІАЕ УААН, 2002. – 730 с.
-
-